

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ Й ПОЛЬЩІ

У статті описані ефективні організаційно-педагогічні умови при підготовці майбутніх фахівців пожежно-рятувальних служб у вищих навчальних закладах МНС України, а саме: упровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу відповідно до вимог Болонського процесу; створення та застосування дидактичного комплексу інформаційного забезпечення навчальної дисципліни; використання навчального трепінгу з метою вирішення проблем професійної адаптації.

Ключові слова: організаційно-педагогічні умови, підготовка, фахівець, вищі навчальні заклади МНС, професійна адаптація.

Характерною особливістю сучасного розвитку України як незалежної держави є кардинальні зміни, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя. Вони спричинили перегляд і переосмислення діяльності наявних інституцій, зокрема системи вітчизняної вищої освіти. Її структурна перебудова, оновлення тенденцій і напрямів подальшого розвитку спонукають активізацію творчого пошуку ефективних форм і методів організації навчального процесу й трансформації його змісту, якісного оновлення системи вищої освіти. Однією з головних особливостей реформ, що здійснюються у вищих навчальних закладах (ВНЗ) Міністерства надзвичайних ситуацій є стратегічний курс на інтеграцію в європейський науково-освітній простір.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні здійснюється пошук шляхів якісної підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби. Над концептуальними положеннями та науково-методичними основами підготовки фахівців у ВНЗ МНС ефективно працюють: О. Бикова, М. Варій, О. Євсюков, М. Козяр, М. Коваль, В. Козлачков, П. Образцов, О. Тімченко, Т. Ткаченко, Б. Шуевич. У контексті нашого дослідження мають суттєве значення праці В. Андрушенка, В. Байденко, А. Галімова, І. Зязюна, С. Гончаренка, Р. Гуревича, Н. Ничкало, С. Сисосової, які присвячені проблемам професійного навчання.

Однак протиріччя, які виникають у процесі управління організацією навчально-виховною діяльністю в умовах впровадження інноваційних технологій у ВНЗ постійно удосконалюються, але не знайшли поки що достатнього відображення у публікаціях. Дослідження В. Андреева, З. Беднарк, М. Варія, М. Козяра, О. Лігоцького, П. Образцова, В. Ягулова сприяли визначенню інноваційних підходів до організації педагогічного управління навчальним процесом, а саме: впровадження ІКТ; активізація самостійної пізнавальної діяльності курсантів; адаптація сучасних дидактичних концепцій до специфіки навчально-виховного процесу у ВНЗ МНС України. Вищезазначені суперечності та актуальність дослідження зумовили вибір теми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результативна професійна підготовка фахівців пожежно-рятувальної служби буде більш ефективною при створенні у ВНЗ МНС України наступних організаційно-педагогічних умов: упровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу відповідно до вимог Болонського процесу; створення та застосування дидактичного комплексу інформаційного забезпечення навчальної дисципліни; використання навчального тренінгу з метою вирішення проблем професійної адаптації та формування професійно-значущих якостей майбутніх фахівців.

Однією з перших організаційно-педагогічних умов, яка визначена в процесі дослідження є *упровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу відповідно до вимог Болонського процесу.*

Проаналізуємо лише декілька найважливіших, на наш погляд, позицій, вирішення яких є першочерговими і принциповими, і порівняємо їх у співвідношенні із стандартами європейської вищої школи, які регламентовані Болонською декларацією.

1. *Навчальне навантаження професорсько-викладацького складу.* На прикладі провідного навчального закладу системи МНС України – ЛДУБЖД, з'ясуємо, що в середньому за останні 5 років середньорічне навчальне навантаження викладачів становило: для завідувача кафедри – 750 годин, професора – 650 годин, доцента – 850 годин, викладача, старший викладач – 900 годин, що в середньому майже на третину вище, ніж аналогічне педагогічне навантаження в університетах Європи і США (наприклад у статті № 164 Статуту Варшавської Головної Пожежної Школи, який прийнято Сенатом Школи від 9 травня 2007, встановлено наступне навантаження, для працівників науково-дидактичних: асистент – 240 годин, ад'юнкт – 210, професор – 180; працівників дидактичних: викладач – 360, старший викладач – 300, лектор, інструктор – 500 годин на рік відповідно [1]).

2. *Кількісне співвідношення викладач/курсант.* У ВНЗ МНС України воно становить в середньому 1:7, в європейських університетах – 1:4 або 1:5. Зазначимо, що це співвідношення у галузевих навчальних закладах дещо менше, ніж співвідношення викладач/студенту педагогічних, технічних, медичних та інших університетах.

3. *Співвідношення за кількістю факультетів (напрямів підготовки).* Наприклад у ЛДУБЖД – 7 напрямів підготовки: «Пожежна безпека», «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», «Практична психологія», «Транспортні технології», «Управління інформаційною безпекою», «Охорона праці», «Цивільний захист», навчання проводиться на 6 факультетах: «Пожежної та техногенної безпеки», «Пожежно-рятувальної справи», «Інформаційної та транспортної безпеки», «Цивільного захисту», «Заочного та дистанційного навчання», «Післядипломної освіти»; в Університеті цивільного захисту, м. Харків – 6 напрямів підготовки: «Пожежна безпека», «Цивільний захист», «Охорона праці», «Психологія», «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», «Хімічна технологія», навчання проходить також на 6 факультетах: «Цивільного захисту населення і територій», «Оперативно-рятувальних сил», «Соціально-психологічний факультет», «Підготовки фахівців цивільного захисту», «Заочного навчання», «Післядипломної освіти»; в Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля МНС України, м. Черкаси – 1 напрям підготовки «Пожежна безпека», навчання проводиться на 5 факультетах: «Цивільного захисту та техногенної безпеки», «Оперативної діяльності», «Профілактики та прогнозування», «Управління», «Заочного та дистанційного навчання», а у Варшавській Головній Пожежній Школі – 2 напрями підготовки: «Інженер Пожежної безпеки» та «Інженер Цивільної безпеки» і 4 факультети (відділи): «Відділ Інженерів Пожежної безпеки», «Відділ Інженерів Цивільної безпеки», «Післядипломної освіти» та «Заочне навчання».

4. *Загальний навчальний час за програмою підготовки:* у ВНЗ МНС України – 9288 (258 кредитів), згідно ОПП напрямку підготовки 6.170203 «Пожежна безпека», кваліфікації 3439 «Фахівець (з протипожежної безпеки)», у галузевих університетах Польщі – 8136 (226 кредитів) [4].

5. *Кількість навчальних дисциплін:* у ВНЗ МНС України – 50 (напрямок підготовки 6.170203 «Пожежна безпека», кваліфікації 3439 «Фахівець (з протипожежної безпеки)»), у Польщі – 40 (максимально), не вивчаються такі дисципліни, як: «Історія України», «Філософія», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Культурологія», «Автомобільна підготовка» та інші.

Однак це лише частина початкових, але найосновніших позицій і засад, які неузгоджені і з якими ВНЗ МНС України входять до Болонського процесу, тому їх вирішення не лише актуальне, але й украй необхідне.

Насамперед, слід змінити ментальність щодо психологічного сприйняття керівництвом та професорсько-викладацьким складом ВНЗ МНС України доцільності й необхідності

реорганізації науки і освіти відповідно до вимог Болонської декларації, в тому, що запровадження в навчальному процесі кредитно-модульної системи є найпрогресивнішою і найдосконалішою на сьогодні світовою навчально-освітньою системою, здатною істотно підвищити рівень і якість навчання студентів, стимулювати в них потребу одержати вищу галузеву освіту на рівні європейських стандартів, які дозволять достойно презентувати вітчизняного фахівця пожежно-рятувальної служби на міжнародному ринку праці.

Наступною важливою умовою, що забезпечує результативність професійної підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби, є *створення та застосування дидактичного комплексу інформаційного забезпечення навчальної дисципліни*.

Аналіз наукових джерел та узагальнені результати проведеного дослідження дозволили зробити висновок про підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби в групах, де навчання велося з використанням ДК, який розроблений відповідно до вимог Болонського процесу та включає повний об'єм навчальних, методичних і організаційних матеріалів, у порівнянні з контрольними групами, у яких як засіб навчання використовувалися окремі електронні підручники.

У запропонованій моделі проектування ДК використовувалася наступна інтеграція: дисциплін, що дозволяє програмувати підготовку фахівця (при цьому критерієм відбору дисциплін у кожному семестрі є певне системоутворююче інтеграційне підґрунтя для підготовки конкурентоспроможного фахівця); моделей навчання для підвищення ефективності підготовки (проблемне навчання, дистанційне навчання, особистісно-орієнтоване навчання, компетентісне навчання, навчальний тренінг тощо); дидактичних принципів (принципів системності, особистісного розвитку, проблемності, діалогічності, професійної мотивації, цілеспрямованості і самооцінювання); традиційних та інноваційних технологій навчання; ключовими технологіями, які використовуються у ДК є: організаційні (впорядкована сукупність методів організації і управління навчальною діяльністю курсантів), інформаційні (сукупність методів збирання, зберігання і перетворення навчальної інформації), комунікативні (методи взаємодії всіх суб'єктів і підсистем ДК), педагогічні (сукупність методів взаємодії із курсантами, з метою вивчення нового матеріалу) технології; різномірних середовищ для об'єднання в єдиний професійно орієнтований простір навчальної діяльності курсантів; а саме: навчальне середовище, що складається з різних форм і видів навчальної взаємодії, професійне середовище, що включає континіум наукових уявлень, гіпотез, проблем, завдань і рішень в контексті навчального процесу, соціальне середовище у формах адаптації до конкретних умов і обставин професійної діяльності.

Таким чином, дидактичний комплекс є основним засобом навчання, що реалізує інформаційну та керівну функції. Вищесказане підтверджується результатами дослідно-експериментальної роботи. Зокрема, в експериментальних групах істотно знизився відсоток курсантів (до 16,24%), які вказують на недостатню чіткість визначення дидактичних цілей вивчення дисциплін. Схожа динаміка простежується і в чіткішому з'ясуванні курсантами цілей і змісту виконання практичних завдань, на що вказали 68,03% опитаних. Відбулося збільшення з 13,33 % (у контрольних групах) до 48,36 % (у експериментальних групах) частини курсантів, що характеризують рівень ІКТ, які використовуються у навчально-виховному процесі, як «високий».

Також потрібно відзначити важливість безпосередньої взаємодії курсанта та викладача, оскільки в умовах впровадження Болонського процесу, основну роль відіграє самостійна робота, на перший план виступає проблема розвитку особистих якостей майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби. Тому пріоритетними завданнями викладача є створення нової системи відносин і організація спільної діяльності з курсантами, яка базується на засадах особистісно-орієнтованого підходу. Його суть полягає в наданні курсантам, враховуючи їх здібності, схильності, ціннісні орієнтації, інтереси і суб'єктивний досвід, можливість реалізувати себе в пізнанні і навчальній діяльності. Даний підхід припускає встановлення суб'єкт-

суб'єктних відносин, визнаючи курсанта, як суб'єкта, співучасника педагогічного процесу. а не як об'єкту зовнішніх дій і впливів.

Отже, цілеспрямоване управління пізнавальною діяльністю курсантів засобами ДК з урахуванням особистісно орієнтованого підходу до навчання потребує більш ретельної підготовки професорсько-викладацького складу, але, в свою чергу забезпечує якісну підготовку майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби відповідно до вимог Болонського процесу.

У ході дослідно-експериментальної роботи нами було проведено вивчення мотиваційної сфери курсантів відповідно до методики, запропонованої О. Вербіцьким [Ошибка! Заголовок не определена., с. 78]. Результати опитування свідчать, що в цілому при підвищенні кваліфікації домінують професійні мотиви. Проте підсумки проведеного анкетування в контрольних групах дозволили виявити чинники, що негативно впливають на рівень пізнавальних мотивів курсантів. Так, на тлі загального позитивного відношення курсантів до навчально-виховного процесу, існує певна незадоволеність навчально-методичними матеріалами, що їм надаються, а також організацією самого процесу навчання. Це в першу чергу пов'язано з недостатньо чітким вказуванням цілей навчання, порядку виконання практичних завдань, а також з монотонністю, скудністю матеріалу.

Вирішенню даних проблем, на наш погляд, будуть сприяти: реалізація ієрархічного підходу; творчий характер роботи і її спрямованість на вирішення конкретних навчальних завдань, безпосередньо пов'язаних з практичною діяльністю курсантів; формування навчальної траєкторії з урахуванням потреб і можливостей курсантів на основі вибору оптимальної складності навчального матеріалу.

Експериментальне навчання підтвердило правильність висунутих положень, що виразилося в значному збільшенні і вирівнюванні професійних і пізнавальних мотивів у навчанні, підвищенні інтересу безпосередньо до самого процесу навчання. Анкетування показало, що більшості респондентів (97,72 %) робота з ДК в тій або іншій мірі сподобалася, а спілкування з комп'ютером не набридає. Це дозволяє стверджувати, що подібна організація навчального процесу і побудови дидактичних матеріалів створює сприятливі психологічні обставини і вказує на наявність у курсантів стійкої уваги. Крім того, виділення в структурі навчального матеріалу рівнів складності дозволяє надати свободу курсантам у виборі навчальних завдань і допоміжної інформації залежно від їх індивідуальних здібностей і схильностей, що позитивно впливає на емоційний стан.

Наступною необхідною умовою, яка сприяє ефективній професійній підготовці майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби, є використання навчального тренінгу з метою вирішення проблем професійної адаптації та формування професійно-значущих якостей майбутніх фахівців.

Наші дослідження довели, що у складному і широкомасштабному процесі підготовки фахівців, зокрема у галузі надзвичайних ситуацій, важливе місце належить теоретико-методологічним та методичним засадам формування готовності до практичних дій, в різноманітних умовах, зокрема в екстремальних, де виявляється і суттєво впливає на результати діяльності загальна і професійна підготовленість, рівень набутих під час навчання знань, навичок і умінь, необхідних для виконання типових професійних задач.

Особливості професійної діяльності особового складу МНС характеризують: відсутність однозначної технологічності, послідовності виробленого алгоритму дій; постійна присутність загроз для здоров'я і життя фахівців; невизначеність її результатів; потреба адекватних знань, навичок і умінь; наявність необхідних індивідуально-психологічних і соціально-психологічних параметрів; обмежений час на прийняття рішень; відсутність достовірної інформації про тенденції НС та її окремі фактори; нестардантність дій; велике психічне, психофізіологічне і фізичне навантаження; необхідність проявляти волюві якості [3, с. 40].

Отже, методична система професійної підготовки особового, й перш за все, командного складу, яка здійснюється у ВНЗ МНС України, передбачає базову підготовку – оволодіння

сукупністю загальних і професійно орієнтованих знань, умінь та навичок та формування необхідних особистих якостей, а також забезпечення ефективної індивідуальної і групової діяльності в умовах надзвичайних ситуацій.

У концептуальному плані підготовка фахівців галузі до професійної діяльності розглядається більшістю науковців і педагогів як цілісний педагогічний процес, який включає виховання, навчання, освіту, самоосвіту.

Досвід вирішення даної проблеми у ВНЗ МНС України, заслуговує на розповсюдження у системі галузевої освіти МНС як приклад цілеспрямованого запровадження в навчальний процес сучасних тренінгових технологій, форм та методів практичної підготовки, які забезпечують ефективну підготовку та якісну адаптацію майбутніх фахівців з надзвичайних ситуацій.

Відтак, із цією метою у робочі програми з практики курсантів(студентів) і навчальні тренінги включалися теми, які за своїм змістом відбивають аспекти майбутньої практичної діяльності за фахом. Причому створюються різні варіанти застосування тренінгових технологій у процесі навчання: проведення комплексних і тематичних тренінгів (як групових, так і індивідуальних); імітація (і /або моделювання) роботи за фахом в умовах НС.

Отже, можна зробити висновок, що застосування дидактичних комплексів інформаційного забезпечення навчальної дисципліни, складених відповідно до вимог Болонського процесу та навчального тренінгу з метою вирішення проблем професійної адаптації та формування професійно-значущих якостей майбутніх фахівців, які базуються на активізації пізнавальної діяльності курсантів, може бути ефективним тільки при умові дотримання чіткого балансу між впровадженням новітніх технологій і педагогічною доцільністю їхнього застосування у поєднанні з суворим врахуванням психофізіологічних і психологічних особливостей курсантів, а також наявності в ній контролю та корекції навчальної діяльності.

Список літератури:

1. **Бондарева Л. І.** Навчальний тренінг у системі методів економічного навчання / Бондарева Л. І. // Наука і сучасність : зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. — С. 27—34.
2. **Вербицкий А.А.** Развитие мотивации студентов в контекстном обучении: монография / А. А. Вербицкий, Н. А. Бакшаева. — М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2000. — 200 с.
3. **Козяр М.** Екстремально-професійна підготовка до діяльності в надзвичайних ситуаціях / Михайло Козяр. — Львів, 2004. — 376 с.
4. **Szkoła Główna Służby Pożarniczej**[Електронний ресурс]. — Режим доступу — <http://www.sgsp.edu.pl/>

Н.Я. Вовчиста

РОЛЬ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ПРИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ ПОЖАРНО-СПАСАТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ И ПОЛЬШЫ

В статье рассматриваются эффективные организационно-педагогические условия при подготовке будущих специалистов пожарно-спасательных служб в высших учебных заведениях МЧС Украины, а именно: внедрение кредитно-модульной системы организации учебного процесса в соответствии с требованиями Болонского процесса; создание и применение дидактичного комплекса информационного обеспечения учебной дисциплины; использование учебного тренинга с целью решения проблем профессиональной адаптации.

Ключевые слова: организационно-педагогические условия, подготовка, специалист, высшие учебные заведения МЧС, профессиональная адаптация

**ROLE OF ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL OF PROFESSIONAL TRAINING
OF SPECIALISTS OF FIRE-RESCUE SERVICE OF UKRAINE AND POLAND**

Effective organizational and pedagogical conditions of future specialists of fire and rescue services in higher educational establishments of MES of Ukraine, namely: forming credit-module system of the organization of educative process in accordance with demands on Bologna process; creating and application of didactic complex of the information providing of educational discipline; using of the educational training in order to solving the problems of professional adaptation are described in the article.

Key words: organizational and pedagogical conditions, training, specialist, higher educational establishments of MES, professional adaptation.